

Jaume de Puig i Oliver

L'ESGLÉSIA DE GIRONA I LA POSTGUERRA

Des del punt de vista historiogràfic és legítim suposar que la postguerra no s'acaba fins a l'any 1975. En efecte, les cinc sentències de mort contra militants d'ETA executades el setembre del 1975, dos mesos abans de morir el dictador, van fer reviure amb horror a tot Europa el record del clima de terror i crueltat que va caracteritzar la repressió implacable de la postguerra immediata, tot just una mica atenuada amb el desenllaç de la Segona Guerra Mundial.

Parlar de l'Església de la Girona de la postguerra presenta més dificultats que posar un límit cronològic a un període de temps històric. Perquè no és possible separar l'església gironina d'una església catalana, espanyola i àdhuc universal. L'Església és una, és catòlica, per això mateix és molt variada. En la seva estructuració viva hi conflueixen elements locals i forans, elements territorials i elements sense adscripció a cap territori determinat, com són els ordes religiosos, les tradicions culturals i canòniques, la llarga sedimentació de tics, instints, conceptes i tendències ideològiques que la història ha anat acumulant sobre aquest col·lectiu, el més antic de tots els qui existeixen al nostre món.¹

D'altra banda, en la seva essència, l'Església és una entitat molt peculiar. Quan es va a fons, resulta que l'Església és el cos místic de Crist. Quin accés pot tenir l'historiador a una realitat d'aquest tipus, que és i resta una realitat *creguda*? Només l'accés que permet el fet que les realitats cre-

¹ Per a una visió de la història diocesana i de les seves interaccions amb la història de l'Església universal i amb la història civil, és imprescindible la consulta de l'obra de Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Una història de la diòcesi de Girona*, Bisbat de Girona-PAM, 2007, 325 p.

gudes s'expressen i s'encarnen en institucions temporals, visibles i, per tant, controlables: homes, fets, documents de tota mena. Però seria un error oblidar que els homes, els fets i els documents eclesiàstics remetent constantment a una realitat molt peculiar, que és un *credo* religiós, una realitat transcendent. Per això la història eclesiàstica, ni que sigui circumscrita a un àmbit territorial molt concret, té com objecte específic d'estudi la manera com l'Església viu el seu *credo* religiós i l'eficàcia amb què, vivint-lo, el transmet. Si, per les raons que sigui, l'element místic, transcendent, de naturalesa exclusivament religiosa, no es té en compte en la història eclesiàstica, l'historiador perd la perspectiva des de la qual una història eclesiàstica *real* és possible i intel·ligible.

Si l'Església, com a realitat *creguda*, és una entitat *sui generis*, que s'ha d'analitzar amb els filtres adequats per a conèixer les realitats de tipus religiós, des del punt de vista històric no és pas una realitat menys peculiar. Hi ha molt pocs fenòmens històrics en els quals l'Església no hi hagi intervingut de manera directa o indirecta. El pes històric que arrossega l'Església és enorme. El balanç és interminable, en sentit negatiu i positiu. No crec que calgui insistir-hi. Però justament l'embalum d'aquesta herència i la complexitat de la seva anàlisi serena ha possibilitat moltes simplificacions; arribades al domini de les passions humanes, les simplificacions solen ésser letals, com es comprova en tots els processos revolucionaris, de la mena que siguin. Nosaltres hem vist de prop el procés revolucionari del 1936 i la seva radicalitat. També hem vist la radicalitat de l'estalinisme contra els antipartit, del nazisme contra

els jueus, la radicalitat de la revolució cultural xinesa, de la de Pol Pot a Cambodja... Què no hem vist en matèria de simplificacions i radicalismes?

Però l'historiador no pot deixar-se enlluernar per la simplificació. I en l'episodi històric que avui tractem cal tenir en compte com a mínim dues coses: el franquisme difícilment podia sobreviure al general Franco, en canvi l'Església el sobreviuria. Segonament, com a llei comprovada de totes les dictadures, el franquisme només ajornava la solució dels problemes històrics reals als quals donava una sortida falsa; per tant, un dia o un altre l'Església s'havia de trobar embolicada en el procés històric de solució d'aquells problemes que la dictadura havia simplement congelat. Aquesta és una clau essencial per a entendre la posició de l'església en una postguerra fatalment llarga i partida en dues parts molt diferents.

L'Església gironina de la postguerra venia del gran trauma del 1936, i en aquest aspecte no era pas molt diferent de l'església catalana ni de l'espanyola. El gran trauma de 1936, al seu torn, havia estat precedit per l'actitud hostil de les autoritats eclesiàstiques envers la República, no unànime ni arreu de la mateixa intensitat, però incontestable. L'oposició eclesiàstica a la República venia de l'oposició antiga i tenaç al liberalisme. Les recerques sobre història eclesiàstica que s'han dut a terme els dos darrers decennis han permès de captar que, dins les tendències de l'església catalana, la diòcesi de Girona fou de les més conservadores, com a conseqüència del pes que hi tingué el carlisme. Només la revolució mental que va significar la irrupció del catalanisme polític en la societat va remoure una mica el fons

de les aigües del catolicisme tradicional. Aparegué, a més, després de la *Rerum novarum* de Lleó XIII, la preocupació cristiana pels problemes socials i el fenomen dels sindicats catòlics. Però el catalanisme penetrava molt lentament en els ambients eclesiàstics gironins, per als quals era massa modern, i la doctrina catòlica social incipient incidia en un camp on els moviments socials independents i fins i tot hostils a la religió estaven ben implantats des de feia temps. Els aires de renovació catòlica a la belga, amb partits de catòlics que acceptessin el joc democràtic amb sinceritat, no fou ben vist per la jerarquia. A la Lliga hi van confluïr elements carlins moderats i clarividents, però mai no fou un partit confessional. L'integrisme restava fort en el si de l'Església, i era antidemocràtic.

Escau recordar aquests antecedents, perquè no es pot perdre de vista que l'església de la primera postguerra, forta i valenta per l'aliança expressa que ha contret amb el bàndol guanyador, no és pas una església sense tensions. La fracció del clergat i del laïcat que havia passat per la Federació de Joves Cristians de Catalunya, que havia militat políticament a la Lliga i a Unió Democràtica de Catalunya, acceptà amb sinceritat la fi de la guerra i la victòria franquista, però no abominà de les seves conviccions religioses i polítiques en la mesura que fou molt conscient que els excessos revolucionaris eren una cosa i la destrucció de la República i les llibertats a mans dels facciosos n'eren una altra.

Però els primers moments de la postguerra foren dominats per un afany restaurador il·limitat, proporcional a l'espanant causat per la delmació i la destrucció material sofertes. Els traumes de la Guerra Civil van produir com una

mena de gran alienació col·lectiva. La por soferta i covada es va alliberar de sobte. El clergat i els catòlics supervivents dels anys de la guerra van quedar molt tocats, alguns definitivament, per la pressió extrema que s'havia abatut sobre les seves famílies, els seus béns, els seus amics. Dues, potser tres generacions van quedar, en aquest sentit, del tot *cremades*. Atesos els antecedents ideològics que hem intentar d'evocar, en aquell clima social hi havia molt poques possibilitats. Una de les primeres disposicions del bisbe Cartaïà, retornat a la diòcesi, fou d'ordenar funerals a les parròquies per tots els morts del període bèl·lic, i fer el recompte dels clergues i religiosos assassinats durant el període revolucionari, de les destruccions materials infligides i de les circumstàncies que hi havien concorregut. En aquell ambient no hi havia cap oportunitat per al matís. La gent volia oblidar els anys de guerra i de la República. El cardenal Vidal i Barraquer, des de l'exili, conservà el cap clar. Val a dir que ell i mossèn Carles Cardó foren dels pocs clergues que van mantenir la lucidesa, si no els únics. Els valgué l'exili permanent. A la diòcesi de Girona, en plena persecució, un sacerdot aleshores jove, Damià Estela i Molinet, havia deixat escrits uns fulls d'una lucidesa i d'una elevació rara, absolutament extraordinària en les circumstàncies dramàtiques dels primers dies de la guerra.²

L'església gironina, doncs, reaparegué l'any 1939, darrere les forces d'ocupació franquistes, amb el bisbe i els clergues que ell havia fet reagrupar a la zona *nacional*. Reaparegué el clergat que havia estat a la catacumba i els

² Damià ESTELA I MOLINET, *Onze dies d'agost de 1936*, Barcelona, 1980, 76 p.

pocs que la presó havia salvat de mals pitjors. Cartañà no fou un adulator entusiasta del règim ni de la persona Franco, però havia signat la lletra col·lectiva de l'episcopat espanyol a favor de la *croada*, no escatimà els elogis indispenables i col·laborà fins on li fou possible amb el règim. Tenia el seu temperament i un gran sentit de la independència i de l'autoritat pròpies. Formulà peticions d'indult a favor de persones condemnades a mort, amb èxit divers. Molt aviat va defensar i va imposar, contra les autoritats civils, la predicació i la catequesi en català, basant-se en els mateixos criteris que s'havien manifestat quan Primo de Rivera intentà bandejar el català de l'Església, que no eren sinó els criteris que havia elaborat en els seus Concilis antics la província tarraconense. Són quatre pinzellades positives en el balanç d'un pontificat on hi buscaríem en va una acció pastoral decidida de pacificació i reconciliació. Pau i perdó no foren les divises de l'església gironina, catalana ni espanyola del trenta-nou. Davant la formidable repressió que va posar en marxa Franco, l'Església callà. Aquest és el fet. Humanament pot ésser comprensible. Des d'un punt de vista cristià, ho és? Anys més tard Pau VI féu gestions –inútils, val a dir-ho– perquè Franco no fes executar Salvador Puig Antich i altres militants antifranquistes, i la gestió, ja que no l'èxit, l'honora. El bisbe de Girona de la primera postguerra no podrà honorar-se per haver demanat l'indult a favor d'un ciutadà íntegre com Carles Rahola, sacrificat per vesània i per ganes de fer mal a unes idees i a una determinada moral. Aquí hi ha una omissió lamentable, i no només en el cas de Carles Rahola, sinó en el de tots els represaliats, assenyaladament per la monstruositat jurí-

dica en què es basà la repressió. L'Església va perdre aleshores una oportunitat històrica d'adquirir l'estatura moral que li esqueia, perquè algú havia de posar ordre en aquell caos de venjança i crueltat. Però l'Església badà. És fàcil dir-ho ara, segurament era prou més complicat fer-ho aleshores, després de la victòria militar franquista i quan el feixisme campava triomfalment per tot Europa. Resta el fet que, anys a venir, aquesta oportunitat mancada és un dels passius que afectarà més feixugament la credibilitat de l'Església i comprometrà la seva missió religiosa.

Grosso modo, cal distingir almenys dues postguerres.³ El doctor Cartaña i el seu pontificat de gairebé trenta anys representaria la primera etapa; el doctor Jubany, després cardenal, encarnaria la segona. Cal dir d'entrada que ni l'un ni l'altre no foren franquistes. Tampoc no foren, és clar, antifranquistes. El primer pontificat transcorregué en una època on les tensions eclesiàstiques amb l'autoritat civil foren mínimes, per no dir inexistents. El segon pontificat fou declaradament conflictiu. Errariem si suposàvem que l'augment de conflictivitat expressava posicionaments polítics eclesiàstics diversos. La conflictivitat es degué bàsicament al fet que la societat i l'Església canviaven, mentre el règim franquista, en essència, era immutable. El règim procurà adaptar-se, però no canvià mai: va mantenir i exercir el poder amb porra de ferro, i de quina manera!

D'altra banda, les dues postguerres que nosaltres distingiríem són menys cronològiques que no pas psicològiques.

³ És molt útil per a l'enquadrament i la relació quasi exhaustiva dels fets, el que ha escrit Josep CLARA sobre la diòcesi gironina en l'obra col·lectiva *L'Església catalana durant el franquisme (1939-1975)*, vol. II, Editorial Claret 2005, 11-107.

Fins a la fi del període franquista i àdhuc més enllà hi va haver en el cristianisme gironí actituds i posicionaments netament vinculats amb el desenllaç de la Guerra Civil i a favor d'aquell desenllaç, sense reserves. Però molt aviat es van fer presents i actives altres actituds. En retornar a les seves activitats, l'Església catalana, més que cap altre sector de l'Església espanyola, va mesurar amb precisió el que significava el nou règim. Era allò més contrari a l'esperit de Catalunya que es podia oferir, no solament des del punt de vista polític, sinó fins i tot des del punt de vista econòmic, social, cultural, etc. L'Església gironina, en el seu conjunt, es va anar distanciant de tot allò. Si en l'etapa de Jubany el conflicte fou obert, és perquè ja des de molt abans l'allunyament havia estat real i irreversible. És a dir, es posava de manifest en la realitat dels fets un canvi que ja feia temps que s'havia operat en els esperits. L'esdeveniment visible que partí i separà les dues etapes de la postguerra en l'àmbit eclesiàstic fou el Concili Vaticà II. Aquest concili, avui gairebé oblidat, ha estat un dels fets que més influència han tingut en la història política i social de l'Espanya contemporània. En tornarem a parlar.

Si es reduís a simples estadístiques l'acció de l'Església gironina de la primera postguerra, trobaríem un actiu i un passiu molt contrastats. En l'actiu de l'Església hi ha, per començar, la reconstrucció de tots els llocs de culte destruïts per la flamarada revolucionària del 1936. Dos-cents artistes col·laboraren en la restauració material dels temples devastats, entre ells escultors tan coneguts com Clarà, Marès, Rebull i Fita. Entre 1940 i 1963 es van predicar 256 missions a les parròquies, incloses les de la capital diocesana.

Es van fer actes multitudinaris amb motiu de les aparicions de Fàtima, amb peregrinacions, arribades i festes populars en honor d'aquesta advocació mariana a tots els indrets del bisbat. També foren esdeveniments d'abast diocesà les solemnes coronacions de la Mare de Déu de la Misericòrdia de Canet de Mar el 1942, de la Mare de Déu del Collell el 1953, i de la Mare de Déu del Vilar el 1955. Totes les processons que es feien abans de la guerra foren restablertes, no cal dir. A Girona ciutat això tenia una incidència curiosa. Cada any, quan se celebrava el sorteig de l'ordre en què havien de competir els equips de futbol de la divisió en què estava enquadrat el Girona F.C., els dirigents d'aquesta entitat feien les gestions oportunes perquè el diumenge abans del Ram no hi hagués partit a la ciutat, on a primera hora de la tarda se celebrava als carrers un viacrucis multitudinari que feia el mateix recorregut de les processons solemnes. No podríem parlar ara amb l'extensió deguda de les escoles regentades per ordes religiosos especialitzats en pedagogia, de les escoles regentades per monges, de la influència eclesiàstica directa en les escoles públiques, catòliques per definició. En la reconstrucció material, la contribució dels governs franquistes a través del programa de *regiones devastadas*, funcionà amb normalitat. L'Església diocesana desplegà un gran ventall d'activitats, amb llibertat omnímoda i, a més, sense cap mena d'oposició ni competència. Els primers anys de la postguerra, Girona repregué l'aspecte de ciutat levítica que havia tingut al final del segle XIX i a principis del XX, quan els esdeveniments religiosos marcaven amb una cadència massissa el ritme de la vida social.

Val a dir, també, que aquells primers anys l'Església es

movia en un panorama on, a part de l'exèrcit i els seus *alardes* de cada diumenge, amb la desfilada de rigor, no hi havia gairebé res més. Extingida la vida política democràtica, suprimits els sindicats, domesticada i ensinistrada la premsa, el desert era total. En aquella època, per més obligarvos, l'Estat duia a sobre tots els estigmes de la penúria, de l'arcaisme, de la desorganització, de la manca absoluta de mitjans per a afrontar els problemes d'una societat moderna i dinàmica. Hem de pensar en el problema de les carreteres i del transport d'aquells anys? L'Església moblava un panorama trist. Passades les primeres hores de por i terror, que havien omplert les esglésies de gom a gom, la pràctica religiosa tornava a un estat molt semblant al d'abans de la guerra.

El bisbe Cartañà havia estat en la seva etapa republicana un home molt entregat al moviment d'Acció Catòlica. Després de la guerra, el moviment enquadrà els antics fejo-cistes i s'obrí a les possibilitats que donava el nou ordre. D'Acció Catòlica en sortiren les poques iniciatives sòlides que va dur a terme l'església diocesana aquells anys; l'Escola Professional del 1948, ràpidament absorbida per l'Estat; el mensual *Vida Catòlica*, expressió del moviment, i el reguitzell de publicacions parroquials que aixoplugà: *Vida Parroquial* a Figueres, *Llum i Guia* a Cassà, *Horizontes* a Banyoles, *Estela* a Calella de la Costa, *Símbolo* a Sant Feliu de Guíxols, *Recull* a Blanes, *Misión* a Olot, *Ressó* a Santa Coloma de Farners. Els anys seixanta el bisbat participà en l'aventura de *Cavall Fort*. I a Figueres tingué ràdio pròpia: Radio Popular.

Però Acció Catòlica va tenir dos mals insuperables: una

certa indefinició d'objectius i un estil d'espiritualitat massa calcat del model aleshores imperant en el clergat. Era un moviment de mobilització de masses que no aprofità el resò que va tenir d'entrada en el món laic. Mentre en altres llocs d'Europa, amb postguerres molt diferents, els catòlics s'havien mobilitzat per a crear partits democràtics, per a influir en la premsa, en el món intel·lectual, en el món de la conflictivitat social, aquí Acció Catòlica es reduí al foment d'una espiritualitat sense lligams amb cap realitat temporal participativa, purament de convicció personal, amb dosis fortíssimes de clericalisme, paternalisme, docilitat i exercicis espirituals ignasians. Acció Catòlica tenia quatre branques, l'enunciat de les quals és ben indicatiu de la indefinició d'objectius de la qual hem parlat: Homes, Dones, Nois, Noies. Acció Catòlica morí –ningú no la va matar– a mesura que des de dintre fou minada pels partidaris de tendències noves, per la necessitat de promoure àmbits especialitzats d'apostolat i per la implantació de formes de viure la vida cristiana que venien de fora: Opus Dei, equips de matrimoni, HOAC i JOC, Cursets de Cristianitat, grups d'oració, més endavant Càritas, la Fraternitat Cristiana de Malalts, la Junta Diocesana de Peregrinacions, el MIJAC, el MUEC, Justícia i Pau, l'Escoltisme catòlic i les múltiples iniciatives generals i locals que desvetllà el fenomen sense precedents del turisme, a partir dels anys cinquanta.⁴

La immigració massiva que es donà a tot Catalunya, amb

4 Josep M. MARQUÈS ha dedicat un estudi molt documentat a aquest procés: *Vida i mort de l'Acció Catòlica gironina (1940-1963)*, dins «Miscel·lània Lluís Esteva. Estudis del Baix Empordà», 2006, 185-208.

els enormes problemes d'habitatge, educació, higiene i salut que comportava, fou un altre revulsiu que remogué la consciència catòlica. El 1950 el bisbe Cartaña creava el Patronat de la Santa Creu, que fins al 1991 construí i assignà 2.800 habitatges. Foren erigides, a més 15 parròquies de nova planta. El món diocesà canviava de fesomia a gran escala, afrontant problemes per als quals calia buscar uns remeis no assajats fins aleshores.

També hi ha punts negres en el pontificat de Cartaña. Deixà escapar cap a Madrid ms. Evarist Feliu, sacerdot de gran prestigi a la diòcesi. És veritat que en la seva actuació com a capellà de la presó durant l'època més dura de la repressió demostrà una falta de tacte inesperada en un sacerdot de la seva talla. Sabrem mai si Cartaña fou sensible a les crítiques que rebé aleshores mossèn Feliu? Un altre punt negre, punt de vista personal, consisteix en haver deixat fugir de Girona l'any 1950 els religiosos jesuïtes, la qual cosa comportava desmantellar la Congregació Mariana, puntal de l'apostolat entre els joves.

Una contemplació seca i abstracta, reduïda a xifres, de l'activitat diocesana de la postguerra podria donar la impressió d'una gran represa. Si és innegable que es treballà fort, també ho és que els èxits no van pas sorprendre l'empresa. L'església es trobà de seguida davant la realitat pura i simple: la societat es descristianitzava d'una manera silenciosa, però ferma; les estructures polítiques en presència no asseguraven res en ordre a mantenir l'oficialisme catòlic; tot s'havia de reprendre des del començament.

Aquest fou el moment de posar el cap a refredar i de fer balanç. De mirar enrere, de recuperar la memòria, de relle-

gir Carles Cardó, de reivindicar Torras i Bages i el cardenal Vidal i Barraquer, de pensar que l'església catalana havia de jugar un rol específic en el seu país. L'esperit de les celebracions de la coronació de la Mare de Déu de Montserrat, l'any 1947, havia volgut animar a la recuperació d'un cert aire catalanista i de reconciliació nacional; però no es podia parlar de reconciliació efectiva amb les presons plenes de gent condemnada per motius polítics i amb tota l'antiga classe dirigent a l'exili.

Molts sectors catòlics que s'obrien a formes noves d'apostolat també seguien amb interès l'evolució de l'Església fora de la catòlica Espanya. En el més pregon de la immobilitat del règim franquista, quan l'Església i el règim signaren el Concordat del 1953, quan la hostilitat precedent dels aliats occidentals es convertí en tolerància del darrer règim feixista a Europa, foren clarament perceptibles els primers moviments de canvi en l'església de la postguerra. L'allunyament passiu a l'esguard del règim es consolidà i començà el camí que portaria l'església diocesana cap a l'època conciliar, cap a l'època de la Transició i cap a l'època de la globalització, que és la nostra.

Els primers símptomes d'un aire nou en el si de l'església gironina es manifestaren en forma de fidelitat a la llengua catalana. El clergat secular, amb el bisbe al davant, conservà la llengua en la predicació i en l'administració dels sagraments. No es pot dir el mateix en el món de l'ensenyament catòlic, confiat a ordes religiosos que foren menys sensibles al problema, encara que no foren directament hostils a l'ús de la llengua en les activitats no docents. Com sigui, l'església gironina no es descatalanitzà. Va mantenir

les mateixes posicions oficials que havia mantingut durant la Dictadura de Primo de Rivera. No voldria suggerir mai que l'actitud positiva del clergat envers la llengua catalana fos una decisió política. No, fou estrictament pastoral. Però algunes coces contra el català, etzibades per aduladors professionals del règim, foren molt eficaces per a manifestar a tothom el fons polític de la qüestió. L'Església treballava amb el català, perquè no podia ésser de cap altra manera. I fou en aquest moment que en l'Església, gràcies a les fornades de sacerdots joves, el catalanisme penetrà i fou assumit com una actitud normal, no lligada a cap formació política concreta i com una plataforma reivindicativa de caire general, circumscrita a l'àmbit dels drets de les minories ètniques que la doctrina de l'Església sempre havia avalat. No hi hagué adoctrinament de ningú, ni personal ni de grup. Parapetada darrera les llibertats relatives que li reconeixia el Concordat, l'Església pogué exercir discretament un dret polític fonamental, que és l'exercici del sentit del ridícul.

En una societat absolutament controlada, on el català i les seves manifestacions públiques eren vistes amb mals ulls per tot el *stablishment* franquista, hom s'adonà de seguida que les institucions eclesiàstiques oferien espais no controlats per al teatre, per al cine fòrum més endavant, per a activitats d'animació que es podien dur a terme en català: casals d'estiu, setmanes de joventut, aplecs, excursions i pelegrinatges. La mateixa premsa no oficial diocesana es catalanitzà progressivament i ràpida, al mateix moment que s'obria a preocupacions que anaven més enllà de la mobilització del catòlic envers la pietat, l'espiritualitat i la mística. El fet és que en la dècada dels anys cinquanta el més

dinàmic de l'Església diocesana adoptava el català en les seves manifestacions habituals i assumia amb normalitat estricta que el català havia d'ésser el català de Fabra, el català oficial de l'Institut d'Estudis Catalans i de les institucions eclesiàstiques catalanes que l'havien fet servir abans de la guerra. L'Església continuava emprant el castellà en tots els actes oficials, molts sermons solemnes eren predicats en la llengua imposada, però els esperits es movien en una altra direcció, clara i precisa. Les autoritats franquistes no tingueren més remei que acceptar els fets.

Els símptomes de la incomoditat eclesiàstica davant el règim es van veure impulsats pels nous aires que van començar a circular per l'Església en temps de Joan XXIII (1958-1962). Bo i restant un papa amb totes les de la llei, les seves tendències ecumèniques, les seves encíclicues, la llibertat amb què s'adreçà a tots els homes de bona voluntat i no només als adherents del catolicisme van significar una renovació que el règim franquista no va poder pair. La massa catòlica espanyola, adherida al règim perquè deia que era catòlic, va començar a comprendre que l'expressió política-conacional del catolicisme hispànic era anacrònica. I aquí es produí la gran fractura que el règim ja no va poder superar. La dictadura havia estat maquillada gràcies al concurs d'una església espantada i submissa. Quan l'església féu comprendre que aquest rol no era el que li tocava, la dictadura perdé el seu suport doctrinal principal, una de les legitimacions ideològiques més fortes a què havia apel·lat. La cosa fou totalment clara quan Joan XXIII convocà, preparà i obrí la primera sessió del Concili Vaticà II. El bisbe Cartaïà havia dit que aquell concili el portarien els bisbes centreeuropeus.

Fou tanmateix clarivident, si amb això es referia al fet que l'Espanya catòlica hi tindria un pes modest i que l'Església universal, reunida en Concili, passaria del catolicisme oficial franquista. No puc resistir la temptació d'estampar aquí l'observació que va fer el doctor Albert Vidal, canonge, davant les novetats papals i conciliars d'aquells anys: «Aquest concili ha acabat donant la raó als catalanistes i als comunistes». És a dir, a tot allò que el franquisme havia combatut i seguiria combatent fins al final. La percepció del canvi que s'estava operant no podia ésser més justa.

A partir del pontificat de Pau VI, el franquisme es veié aculat, perquè, essent cardenal, Montini havia demanat l'indult per al militant comunista Grimau, que fou afusellat, i aleshores el futur papa havia estat objecte d'una campanya de premsa escrita amb els recursos dels sentiments més baixos. Les iniciatives de Pau VI trobaren el terreny abonat en una Església que s'havia rejuenit, que havia superat les generacions cremades de la guerra i de la postguerra immediata i que ja començava a experimentar les seves crisis específiques.

Perquè la segona postguerra eclesiàstica ja feia temps que caminava. Mort el 1963, Cartaà havia estat succeït per Narcís Jubany i Arnau el 1964. Era l'auxiliar que havia demanat Cartaà al final de la seva vida i el bisbe en qui ell havia delegat la seva assistència al Concili; en un mot, era el seu candidat per a la successió. En aquells moments, el clergat gironí es dividí clarament en dos bàndols: els qui es mogueren per a obtenir un bisbe més continuista i els qui optaren per Jubany. Aquest havia estat l'impulsor al Concili del diaconat permanent, era un bon canonista i era cata-

là. Se sabia també que era un governant decidit, un home que no es deixava manipular.

A mesura que les noves fornades de sacerdots s'havien ocupat de les tasques d'apostolat més modern, més dinàmic i més especialitzat, tasques que els acostaven als problemes reals de la gent, es va anar fent gros el divorci amb les generacions de capellans més grans, als quals l'edat passava factura no solament en l'aspecte físic, sinó i sobretot perquè els costava d'adaptar-se a un món que no havien previst en absolut. De la postguerra ençà, hi havia hagut un progrés econòmic real, el diner corria, el turisme empenyia, l'aiguabarreig amb formes de vida que s'imposaven a l'Europa occidental canviava les mentalitats, els costums i l'orientació mental de la gent. L'accés a l'educació es generalitzà en la classe mitjana. Els joves d'aquestes classes es desmarcaren de pressa del règim de Franco i de tot el que comportava, i aparegué la contestació.

Ja ho hem dit abans: a Espanya tot canviava, fins l'Església, en canvi el règim era idèntic a si mateix. Malgrat que Jubany era un bisbe que no volia ficar-se en política, les rèmores del règim el consideraren una bèstia negra. Jubany fou execrat per la part més recalcitrant del clergat vell i fou tingut per tebi i ambigu per la part més jove i dinàmica. Es trobà literalment entre dos focs. La prova fou molt dura. En marxar cap a Barcelona, entre d'altres comentaris, va dir que a Girona no hi deixava cap amic. Ell sabia molt bé que alguns dels seus pitjors adversaris els havia trobat en aquesta diòcesi.

Els capellans joves s'integraven en una societat que començava a bullir. Bullien els sindicats, els partits, les pla-

taformes reivindicatives, els grups que ací i allà buscaven espais per a poder respirar, bullien alguns centres parroquials. Canalitzar energies plurals, que tendien a desbocar-se per la pròpia empena, fou una tasca feixuga. Voldria evocar aquí, ni que sigui sense citar noms, el record de tants rectors grans, de tants elesiàstics de les generacions cremades de la guerra que van comprendre l'esperit del que passava, que van admetre que les orientacions del concili s'avenien malament amb pràctiques rònegues i superades, i que van acollir els capellans joves amb il·lusió. La realitat pastoral els demostrava que la societat evolucionava cap a formes de vida que s'acabarien homologant amb les que tenien vigència a tot Europa, per bé i per mal. Les formes de l'apostolat s'havien de repensar i, en aquest sentit, la connivència oficial de l'Església amb el règim franquista pesava com una llosa.

Jubany va entrar a Girona sabent que se n'esperava que liderés el futur de la diòcesi. El futur sempre és obert. Hi havia qui el temia, esperant que sobrevingués el pitjor: la girada de la truita. Hi havia qui acceptava amb serenor que el futur comportaria canvis forts i que l'església espanyola arrossegava elements i estructures definitivament mortes. Com era possible que a les Corts franquistes hi hagués procuradors bisbes?

Un dels punts sensibles de la vida eclesiàstica diocesana fou, aquells anys, el Seminari. Dirigit durant molts anys pel doctor Damià Estela, el Seminari fou un laboratori d'idees i d'experiències. El doctor Estela era un catòlic centreeuropeu, fidel, intel·ligent, afaitat i amb el cap moblat d'idees. No li feia por la vida moderna, els aspectes més

baixos i delirants de la vida moderna; li feia por la mediocritat, la mitja tinta, la covardia, la falta de tensió moral, el joc brut; en una paraula, la baixesa humana. Amb mà esquerra, amb tacte i no sense ésser fins i tot ferotgement criticat, convertí el Seminari en una mena d'oasi català, on convidava a perseguir l'excel·lència, a cultivar els valors humans, el sentit del treball, de la responsabilitat, de la maduresa humana, com a base indispensable per a unes virtuts sacerdotals eficaces. Suposo que considerarà una gràcia de Déu que al final de la seva existència l'Església se sabés donar un papa com Pau VI, amant del diàleg, de les formes fines i civilitzades de plantejar i de solucionar els problemes, intel·ligent i infinitament pacient. Estela fou un eclesiàstic del tremp, si no de la projecció, de l'abat Escarré, a qui admirava profundament i de qui sempre seguí la trajectòria amb interès. Malgrat que era un intel·lectual de raça, sempre restà obert a les urgències de la pastoral. Participà en accions reivindicatives del món obrer, seguí amb passió la implantació dels moviments nous d'evangelització, es distancià del que no li semblava oportú, però sense trencar mai els ponts amb els seus oponents. Evidentment era un home fitxat, un eclesiàstic no desitjat en terres episcopals, temut com a catalanista. Ell ho sabia i sabia millor que ningú el perquè. Quan Jubany, a l'inici del seu pontificat, li insinuà alguna cosa referent a les seves possibilitats d'haver accedit a l'episcopat, el doctor Estela li demanà amb educació i amb fermesa que d'aquell assumpte no li'n parlés mai més. Va deixar clar que tenia assumit de temps que ell no podia ésser bisbe segons la forma prevista en el Concordat, perquè aquella forma ell no la podia

acceptar. Fou tan fidel a l'Església com crític i lúcid en les qüestions crucials.

El doctor Estela marcà profundament el Seminari. Quan es produïren les primeres secularitzacions i les vocacions baixaren, és a dir, quan els senyals del futur empobriment d'efectius es van fer clares, el doctor Estela i el clergat més responsable en va patir molt. Però els canvis no els induïren a canviar les idees ni les actituds. El doctor Estela va seguir amb un interès de noi tot el que passava a l'Església i al país. Els darrers anys de la seva vida, malgrat les decepcions, les dificultats i el cansament dels més esforçats, ell continuà analitzant tot el que passava amb una fe abrahàmica i fent la part corresponent a tots els errors humans que havia constatat en la pràctica eclesiàstica. Un dels trets més fascinants de la seva personalitat és que sabia enumerar molt bé els pecats del seu estament sense dir mai el nom dels pecadors. A més d'intel·ligent i honrat, fou profundament elegant.

Una gran part del clergat que formà el doctor Estela es distingí en l'etapa Jubany per la resolució amb què van exterioritzar la ruptura amb el règim. Molts eclesiàstics van fer servir la llibertat que els concedia el Concordat per a denunciar situacions injustes, abusos, crueltats, vexacions i arbitrietats; a més, demanaven que aquella llibertat es fes extensiva a tota la societat. Quan s'escrigui amb detall la història de l'antifranquisme català, els historiadors hi trobaran molts capellans, tots els qui foren multats, denunciats i insultats pel règim. El darrer franquisme es mostrà molt bel·licós contra el clergat «progressista», que assimilaven als seus pitjors enemics, els comunistes. Franco va témer

sempre els enemics organitzats, fossin maçons, comunistes o, ai las, eclesiàstics.

El 1966 una publicació tan pacífica com el *Full parroquial* va tenir la virtut d'encendre els militars, a causa d'alguns comentaris que hi van poder llegir sobre el període de la *mili*, comentaris que resumien el que tothom deia i pensava: que era una pèrdua de temps, que molts nois s'hi aviciaven, que alguns hi perdien la fe. Els militars s'indignaren. La cosa arribà a Franco personalment. El bisbe Jubany defensà el capellà que havia estat l'autor de l'escrit, preguntant al governador militar si els seus col·laboradors no s'equivocaven mai. Al cap d'un temps, el governador militar va exterioritzar el seu mal humor anant-se'n de la processó de Corpus quan no tocava, amb companyia, banda i música. El mateix any 1966 vuit capellans van redactar una lletra a favor del Sindicat Democràtic d'Estudiants i pronunciant-se sobre el nomenament de Marcelo González com a bisbe de Barcelona en plena campanya de *Volem bisbes catalans*. El 1969 caigué una multa sobre el *Full parroquial* per una glossa sobre la significació patriòtica del patronatge de la Mare de Déu de Montserrat. Al cap de poc, mossèn Modest Prats era multat perquè havia denunciat en un sermó detencions d'estudiants i tortures. Quan l'any 1970 més de 300 gironins es van pronunciar obertament per l'amnistia, 28 capellans signaren el manifest. La perspectiva dels anys obliga a reconèixer que aquella Església diocesana tenia molt poca retirada amb la que havia emergit de la tempesta del 1936-1939. Era un món totalment diferent.

Entre 1959 i 1990 la diòcesi va perdre un 15% de capellans per causa de secularització. Els col·legis religiosos

també perderen vocacions; alguns hagueren de tancar, d'altres van sobreviure i es convertiren en col·legis privats, de titularitat religiosa, de fet amb un contingent de professors laics més o menys important. Sobrevenia una crisi seriosa, que Jubany capejà com pogué, amb la sensació que la situació li fugia de les mans. Hi havia el perill d'una ruptura interna irreversible. Això ho pogué evitar. L'entrada en una situació d'una certa precarietat, en la qual s'havien acabat, si mai n'hi havia hagut, les flors i violes, això no ho va poder evitar. En aquell moment l'església va pagar molt cara la badada de la pastoral col·lectiva del temps de la guerra i el bany maria del primer franquisme. Les secularitzacions fou cosa de les noves generacions, massa pressionades sota l'ofec d'un franquisme moribund i absurd, sempre temible, i per l'actitud prudent d'una església que no estava disposada a fer servir la dinamita. No es podia demanar als eclesiàstics que lideressin la revolta, és clar, però aquí hi va haver un buit causat molt astutament pel règim. Franco va impedir que els seus aliats naturals, la dreta i els catòlics, s'organitzessin políticament. La jerarquia va caure des del primer moment en aquesta trampa. En no haver volgut ni sabut inspirar res al marge de Franco, en el moment que la societat començava a bullir, l'Església es trobava oficialment sola en unes trinxeres perilloses. El 1962, quan l'oposició anti-franquista espanyola es reuní a Munic, l'Església no hi tenia ningú que jugués oficiosament en nom seu. El parer de l'Església en la matèria era notòriament dividit. I els pocs partits d'inspiració democratacristiana, que aleshores tot just s'organitzaven, evitaren de presentar-se com el braç secular d'una església que s'havia compromès a fons amb el fran-

quisme.

I així es va arribar al moment de la transició. Mentrestant, hom va poder constatar l'aparició d'un anticlericalisme de dretes, format gairebé exclusivament per gent forana, anticlericalisme d'una tosquetat rematada, subespècie vandàlica i violent. Algun cop s'autoanomenaren *guerrillers de Cristo Rey*, eren organitzats i eficaços, en la mesura que gaudien de la protecció indispensable. Un escamot embrutà i deturpà les pintures que per iniciativa del rector, Nicolau Moncunill, havien de decorar l'absis de l'església de Palau-sator, i en les quals Lluís Bosch Martí s'hi expressava amb un realisme social explícit. La iniciativa artística acabà amb l'emblanquinat de l'absis. L'escamot es dispersà –venien de fora– i fou deixat en pau.

El pontificat de Jaume Camprodon, iniciat el 1973, continuà i mantingué les línies del pontificat anterior. El franquisme morent seguí en el seu immobilisme. Quan el nou bibe es pronuncià l'any 1973 per la llibertat de reunió, arran de la celebració de la primera sessió de l'Assemblea de Catalunya en una església de Barcelona, hi hagué conflicte amb l'autoritat governativa. Joaquim Domingo també fou multat per haver protestat contra la mort d'un obrer que participava en una manifestació a Sant Adrià del Besós. Finalment el 1975, el bisbe es pronuncià públicament a favor de l'amnistia, la reconciliació i contra la pena de mort, arran de les condemnes contra militants d'ETA i del FRAP d'aquell any. L'autoritat prohibí la difusió de la seva homilia en la premsa i en la ràdio.

No és possible d'analitzar ara a fons tots els elements que concorregueren en el fet que l'església diocesana man-

tingués l'any 1975 l'actitud que hauria estat la bona el 1936 i el 1939. Quan l'església, per boca del seu bisbe, es pronunciava obertament per la pau, la reconciliació, la igualtat de drets, el respecte per la vida i, en definitiva, per una vida democràtica real, entenia que complia el seu deure pastoral cristià i humà. Era una rectificació en rodó del que no s'havia sabut fer el 1939. El viratge implicava un canvi, i els canvis històrics són entremesclats de dolor.

Hi ha hagut un dolor humà callat d'aquelles generacions de capellans i laics que havien fet pinya amb el franquisme i que, de cop, van veure com el seu món s'ensorrava, fins i tot a cops de bàcul.

Hi ha hagut un dolor molt llarg d'aquelles generacions compromeses amb el canvi que han hagut d'endurar la pèrdua d'efectius, i han sofert en primera fila la deserció de masses de jovent, avui atretes per tota mena de sol·licitacions.

Hi ha hagut dolor en el desconcert que ha viscut la diòcesi, gràcies a les successives reorganitzacions d'estructures i organigrames de funcionament, en contrast amb l'estabilitat, per no dir el marasme, anterior al pontificat de Narcís Jubany.

Per sobre de totes les incomoditats que han afectat la vida de l'església diocesana, el bisbat va entrar en el moment fecund de la transició amb les idees clares. No era una força compacta, perquè el trasbals havia estat gran. Però l'Església salvà els obstacles de la transició cap a la democràcia amb dignitat. La supressió del Concordat i la seva substitució per uns acords entre la Santa Seu i l'Estat no van significar cap trauma. L'Església reclamava la llibertat d'existir i actuar dins

un estat lliure i democràtic. El nacionalcatolicisme fou arraconat i es posaren les bases d'una separació amb entesa pactada i a pactar. Sembla una fórmula atractiva, no pas fàcil ni exempta de tensions, a anys llum de la situació anterior.

Una ullada tan ràpida com aquesta a la vida de l'Església gironina de la postguerra acaba en una sorpresa: Es tracta de la mateixa Església? I, si és així, quins han estat els factors d'un canvi tan pronunciat?

La resposta potser la trobarem fent el camí a l'inrevés. Preguntem-nos per què l'Església del que hem anomenat «segona postguerra» actuava de la manera que actuava.

Una vegada més, cal evocar aquí la importància enorme del Concili Vaticà II i de tot el que significà. A Girona, com a la resta de Catalunya i d'Espanya, el Concili fou precedit per una preparació llarga. Hom va descobrir els altres episcopats, les altres esglésies, sensibilitats catòliques molt diferents de l'espanyola, ja no diguem de la franquista. La preparació del Concili fou una etapa d'animació religiosa reeixida. A Catalunya editorials catòliques com Estela i Terra Nova van difondre idees, programes i fins pregàries d'un tipus nou, europeu, compromès, amb un llenguatge molt més ric, amb un rerefons d'idees complexes i atractives. Editorials de tot Espanya van difondre les idees i programes de la teologia europea del moment. Hi hagué una renovació de pensament molt intensa, mai no vista. Resultava que des del catolicisme hom podia pujar al carro d'una cosa que a Europa era viva. El catolicisme català connectà de seguida amb algunes de les tensions i problemàtiques que es vivien també en altres catolicismes, en alguns llocs amb una càrrega teològica més

forta, en d'altres menys. És a dir, l'Església es posava al dia atjada per la seva pròpia activitat, en el marc d'un dels esdeveniments eclesials més importants que pot viure una generació de fidels.

A mesura que el Concili prosperà i arribà a la seva conclusió, es féu evident que hi hauria un abans i un després. No sense dolor, és clar, ni tensió, ni conversió. El Concili significà a casa nostra la mort del catolicisme d'estat i oficialista, fou la liquidació de les restes del carlisme, de l'aliança del tron i l'altar, de la creu i l'espasa. Al bisbat de Girona, Cartaña encarregà al doctor Josep Calzada i Oliveras un cicle de conferències sobre el que seria el Concili. Calzada era el millor teòleg que tenia aleshores el bisbat, un home format amb els dominics de Salamanca, professor de teologia al Seminari, gran professor, val a dir-ho. Calzada era també un home complex, molt temperamental, per no dir sentimental, addicte a alguns amics franquistes. Calzada va fer el que va poder. Però aviat va ésser evident que no entendria la doctrina de l'Església que s'imposaria en aquell Concili. El drama de l'Església gironina preconiliar s'exemplifica molt bé en el descens del teòleg Calzada. Venint d'on venia, ell creia de bona fe que l'objectiu del treball teològic consistia en aclarir definitivament el sentit d'allò que Sant Tomàs no havia acabat de treballar o d'exposar. Era un gran cap teològic, amb una orientació errada. Es trobà sol, acabat, en via morta. L'Església tirava per camins que mai no compregué i que va interpretar, en el millor dels casos, com a pèrdues de temps. Es deprimí i va patir una crisi personal que el portà a suïcidar-se, ja en temps del bisbe Camprodon. Va deixar escrit que se sentia enganyat per l'Església i que no volia

ésser sebollit com a capellà catòlic. El bisbe Camprodon va fer respectar escrupolosament aquestes voluntats.

Al marge d'aspectes i decisions personals impenetra- bles, el suïcidi del professor de teologia dogmàtica del Semi- nari de Girona és un fet objectiu d'una contundència acla- paradora. Una Església no pot deixar de sentir-se interpel·lada per un cop de puny tan dur. Però què es pot dir?

Jo he pensat a vegades que el mal del doctor Calzada fou que el seu poderós cap teològic mai no va trobar l'ob- jecte adequat on aplicar-se. Si hagués tingut per mestre qual- sevol dels grans teòlegs de l'època preconiliar, què no hau- ria pogut fer el doctor Calzada? Es va moure sempre dins el neotomisme hispànic, en una mena d'arqueologia de la teologia, no en els corrents vius i fluents que poden vivifi- car aquesta disciplina. El tomisme del seu temps donava per poca cosa, encara que ell sabés treure'n partit. Sobretot donava per no llegir teològicament la seva època, amb tots els horrors i els dolors de cada dia, de cada guerra, de cada bogeria. Era una teologia desencarnada, abstracta, purament tècnica, decorativa, amb molts aspectes interessants, però allunyada de la realitat i de la sensibilitat cultural de la nos- tra època. Calzada fou un bon teòleg, però no pas de la seva època ni per a la seva època. En el moment del Concili, això se li va fer evident. No va veure quin podia ésser el seu lloc en aquell Concili, en la teologia que hi triomfava, en els temes pels quals el Concili s'interessà. Va dimitir de les càtedres que regentava, es va recloure en el seu món cada dia menys real, fins a la crisi final, que sens dubte fou esquei- xada i trista.

He volgut acabar amb aquest record amarg, perquè em sembla que exemplifica un aspecte que ha fallat força en l'Església diocesana, com a conseqüència de dimissions o omissions més altes. Jo em mantindré sempre fidel al criteri que la millor pràctica encara és una bona teoria. El dèficit de coneixement és fatal. Si en altres èpoques ja molt i molt llunyanes l'Església havia estat capdavantera a promoure la ciència i l'estudi organitzat a gran escala —les universitats—, en la nostra època, que vol dir els darrers dos-cents anys, l'Església ha tingut una actitud molt més retreta envers la ciència. Se'n coneixen les causes. Les causes són que l'Església badava. I quan es bada, malament. Les crisis de l'Església en la societat contemporània han estat bàsicament crisis d'idees, de falta de bones idees i de projectes ben pensats i treballats per a dur a terme. L'Església sempre ha tingut i tindrà dificultats. El que calen són bones idees per a resoldre-les.

D'idees n'hi ha moltes. Però moltes moren al mateix moment que neixen, perquè no són bones. Encertar les bones idees, les que poden durar, és el més difícil en l'agenda d'un home de govern. No costaria gaire de fer una llista d'idees expressades per eclesiàstics, papes inclosos, que han tingut la vida efímera. Rectificar és de savis, i és una activitat a la qual l'home millor del món ha de dedicar anys de la seva vida. Però de tant en tant bé cal encertar-ne alguna. Ara bé, les bones idees emergeixen quan hi ha debat i quan el debat és molt participat. Vet aquí un punt dèbil en la vida eclesiàstica. Com s'organitza el debat dins l'Església? Pius XII parlava de la necessitat d'una opinió pública dins l'Església, i no es devia referir a la mera transmissió

sió d'una opinió autoritzada. Pau VI parlà més clarament de diàleg. El problema és sobre la taula, i de la seva solució en depèn el pas a l'Església de demà, a l'Església que viurà en un món globalitzat, amb moltes oportunitats i amb molta competència.

Idees, debat d'idees, discussió positiva, com a signe de vitalitat i per a revitalitzar-se, podria ésser un programa històricament atractiu. La nostra petita Església gironina ha experimentat en un lapse de temps molt petit que el que un dia semblava clar, evident i providencial esdevenia ambigu, discutible i molest. Ha estat una experiència negativa de tipus relativista? En tot cas, ha estat un advertiment. Una altra vegada, potser hom no deixarà els dissidents –els Vidal i Barraquer, els Cardó– a la cuneta.

Els col·lectius, les institucions, els pobles moren quan deixen de conèixer-se, quan es perd la memòria, quan l'oblit ho arrasa tot. La vida humana civilitzada, portadora d'algun valor digne d'aquest nom, es basa en el cultiu de la memòria, en el treball sobre la pròpia tradició. Voldria que aquestes pàgines fossin una incitació a no defallir en l'exigència de conèixer-nos. Encara que en aquest camí del propi coneixement tinguem sorpreses no sempre agradables, conèixer-se a si mateix és un bé en tota l'extensió del terme.

Aquest bé el desitjo sense cap reserva a la meua Església diocesana de Girona.